

AYDIN NAZİLLİ'DE BULUNAN SALUR DAMGALI MEZAR TAŞLARI

Bülent Nuri KILAVUZ* - Mutlu ADAK**

Öz

İnsanoğlunun hayatında ölüm çok önemli anlardan biridir. İnsan topluluklarının inanışlarına göre boyut değiştirme, yok olma, başka kılığa bürünme gibi ölüme verilen değer ya da ölümden beklenti zamana, mekâna ve kültüre göre değişmektedir. Ölünün gömülmesi geleneği ve ölüm ile ilgili âdetler de aynı şekildedir. Türklerin kadim kültüründe ölüm ve gömü gelenekleri çok önemlidir. Bunu destanlar başta olmak üzere kaynaklarda, kurgan gibi mezarlarda görmek mümkündür. Bu nedenle mezar taşı hakketmek (işlemek, kazımak) eski Türklerden itibaren süregelen bir gelenektir. Mezar taşları birçok disipline yönelik zengin bir kaynaktır. Dikkatli incelendiğinde tarih, sosyoloji, sanat tarihi, edebiyat, arkeoloji gibi disiplinler için bazı önemli sorulara cevaplar barındırmaktadır. Bu noktada damgalar dikkati çekmektedir. Damga, Türk insanının çeşitli nedenlerle ürettiği ve taşta, eşyaya, hayvanlarına işlediği önemli sembollerdir.

Bu çalışmada Salur Boyu damgası taşıyan mezar taşları incelenmiştir. Mezarlara işlenen bu semboller Türkistan Türklerinden itibaren mezar taşlarına kazanılmaktadır. Bu damgalı mezar taşları geleneğin başlaması, sürdürülmesi ve İslamiyet sonrası Anadolu'ya taşınması açısından değerlidir. Aydın ili Nazilli ilçesinde XIV. yüzyıla tarihlenen bu mezar taşları Salur Boyundan kişilere aittir. Salur Boyunun yerleşim alanlarını ve Aydın'daki ilk Türk yerleşimlerinden biri göstermesi açısından Anadolu Türk tarihi ve sanat tarihi için önemli bir kaynaktır. Bu nedenle çalışmada Türklerde mezar geleneği, damga, damga kazımak, damganın kullanım nedenleri, kullanım alanları, Salur boyu, Anadolu'ya taşınması ve Batı Anadolu'daki Salurların yerleşimi tahlil edilerek çıkarımlarda bulunulmuştur.

Geliş Tarihi: 16 Şubat 2022 - Kabul Tarihi: 17 Mart 2022.

Atf Bilgisi: Bülent Nuri Kılavuz-Mutlu Adak "Aydın Nazilli'de Bulunan Salur Damgalı Mezar Taşları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 131, Sayı: 258, İstanbul 2022, s. 53-72, doi: 10.55773/tda.1074334.

* Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Aydın, Türkiye, bnkilavuz@adu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0775-1945.

** Öğr. Gör. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, AİİT Bölümü, Aydın, Türkiye, mutlu.adak@adu.edu.tr. ORCID: 0000-0003-3641-1840.

Ayrıca Beşir Ayvazoğlu'nun ifadesiyle; "Mezarlar ve mezarlıklar vatanlaşma macerasının somut şahitleridir..." Bu mezar taşları bize, Anadolu'nun fetih, Batı Anadolu'nun vatan haline getirilmesi sürecinde Salur boylarının varlık gösterdiğini göstermektedir. Bunun yanında XIV. yüzyılda Oğuz boylarının yurt tuttıkları yerler arasında Aydın'ın da olduğunu göstermesi açısından değerli bir malzemedir.

Anahtar Kelimeler: Mezar taşı, Damga, Salur Boyu, Anadolu, Aydın.

Salur Stamped Tombstones In Aydın Nazilli

Abstract

Death is one of the most important moments in human life. According to the beliefs of human societies, the value given to death, such as changing dimensions, disappearing, disguising itself, or the expectation from death varies according to time, place and culture. The tradition of burial of the dead and the customs related to death are in the same way. Death and burial traditions are very important in the ancient culture of the Turks. It is possible to see this in sources, especially in epics, and in tombs such as kurgans. For this reason, engraving tombstones is a tradition that has been going on since the ancient Turks. Gravestones are a rich resource for many disciplines. When examined carefully, it contains answers to some important questions for disciplines such as history, sociology, art history, literature and archeology. At this point, the stamps draw attention. Stamps are important symbols produced by Turkish people for various reasons and embroidered on stones, goods and animals.

In this study, tombstones bearing the Salur tribe stamp were examined. These symbols on the tombs are engraved on the tombstones since the Turkistan Turks. These stamped tombstones are valuable in terms of starting and maintaining the tradition and carrying it to Anatolia after Islam. These tombstones, which date back to the 16th century, belong to people from the Salur tribe. It is an important source for Anatolian Turkish history and art history in terms of showing the settlements of the Salur tribe and one of the first Turkish settlements in Aydın. It is an important source for Anatolian Turkish history and art history in terms of showing the settlements of the Salur tribe and one of the first Turkish settlements in Aydın. For this reason, in this study, inferences were made by analyzing the tomb tradition, stamp, stamping, the reasons for using the stamp, the areas of use, the Salur tribe, its transportation to Anatolia and the settlement of the Salurs in Western Anatolia.

In addition, in the words of Beşir Ayvazoğlu; "Graves and cemeteries are concrete witnesses of the adventure of nationalization..." These tombstones show us that the Salur tribes existed during the conquest of Anatolia and making Western Anatolia a homeland. In addition, it is a valuable material in terms of showing that Aydın was among the places where the Oghuz tribes settled in the 14th century.

Keywords: Tombstone, Stamp, Salur tribe, Anatolia, Aydın.

Giriş

Türk milletinin önemli kültürel özelliklerinden biri hiç şüphe yok ki ata kültürüyle bağlantılı olarak bu dünyadan uçma ve arkada kalanlarla iletişimi sağlayan mezar ve şahidelerdir. Her kültür devamlılık gösterir. Türk kültürünün sürekliliğini gösteren önemli unsurlarından biri ölü gömme gelenekleridir. Türk kültürünün genetik kodlarını, gittikleri her yerde bir damga olarak

bıraktığı mezar taşları, gelecek nesillere milli hafızanın taşıyıcılığını ve devamlılığını sağlayan önemli kültürel öğelerdendir.

Anadolu Türk kültürünün; kültürel gelenekler; dini yaşantı (İslamiyet) ve yerel unsurlar, olmak üzere üç kaynaktan beslendiği söylenebilir.¹ Türkler Anadolu'nun fethi sonrasında yerleştikleri bu yeni ve farklı coğrafyada bir taraftan eski mezar geleneklerini devam ettirirken bir taraftan da çevrenin ve tarihi faktörlerin etkisiyle Anadolu'ya özgü örnekler de meydana getirmişlerdir.

Anadolu'daki mezar taşı; şahide ve sandukaların çeşitliliği ve zenginliği Türk-İslam dünyasında özel bir yer işgal eder.² Bunun için "her mezar, bu toprağa basılmış bir mühür ve tarihe düşülmüş bir not olarak görülmelidir. 'Şahide'ler, sadece mezarda yatanın kimliğine değil, bir medeniyete, bir var oluşta da şahitlik eder."³ Bu varoluş ve yerleşim bilgilerinin ortaya çıkarılmasında şahideler önemlidir.

Mezar taşı, mezarda yatanın kimliği hakkında bilgi verdiği gibi aynı zamanda kültüre dair unsurlar barındırdığı için dönemlere ve bölgelere göre farklılıklar gösterebilmektedir.⁴ Bu taşlar üzerinde taşıdıkları kitabe, tarih gibi bilgiler nedeniyle birer tarihi vesika⁵, olmasının yanında şahsın kimliği, mezhebi, sosyal statüsü, toplumdaki mevkii ve sanat anlayışı gibi birçok konu hakkında da bilgi vermesiyle de birçok disipline kaynak niteliğindedir.⁶ Üzerinde işlenen yazı ve kitabelerdeki; hat sanatı, unvan ve lakaplar açısından şahideler kültür tarihçileri, sanat tarihçileri ve edebiyatçılar için hem disiplinlerarası/ çok disiplinli çalışma alanı hem de birinci el kaynaklar arasındadır.⁷

Mezarın başucuna şâhide veya mezar taşı denilen taşların konulması işlemleri İslâm tarihinde ilk dönemlerden beri devam eden bir uygulama⁸ olmasına rağmen bu gelenek Türklerde Kurganlara kadar inmektedir.⁹ İnsan biçimli taş heykeller ve balballar Türk topluluklarında özellikle MS. VI.- XIII. yüzyıl-

¹ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 366.

² Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 1.

³ Beşir Ayvazoğlu, "Mezar Taşları: Eşsiz Bilgi Kaynakları", *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, Haz. Süleyman Berk, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul 2006, s. 7. Mezar taşları, tarih, sanat tarihi, kültür tarihi, edebiyat gibi disiplinler için önemli kaynaklardandır. Bu nedenle mezar taşı kitabeleri üzerine pek çok araştırma yapılmış ve yayımlanmıştır, bu konuda derli toplu biyografi olarak bakınız: Mıhrıcan Kayalı, *Mezar Taşları Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009. Kemal Özkurt, Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, 2009, 275-295.

⁴ Hakkı Acun, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2010, s. 52.

⁵ Ahmet Sacit Açıkgozöğlü, "Mezar Taşı Çalışmaları", *Türkiye Literatür Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yıl: 2009, İstanbul, s. 297.

⁶ Timur Sili, "Taşların Dili", *Bilgi Dergisi*, Yıl: 1996, Yaz, s. 220.

⁷ Beyhan Karamağaralı, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri İstanbul 1998*, Mezarlıklar Vakfı, İstanbul 1999, s. 31.

⁸ Nebi Bozkurt, "Mezarlık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 519.

⁹ Kurgan veya gömü geleneği Türklerin kadim kültürünün paçasıdır. Bu konuda hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları: Kurganlar*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016.

lar arasında yaygın olarak kurganların üzerine dikildiği görülmektedir.¹⁰ Türk adını taşıyan ilk devlet olan Göktürklerde mezarların üzerine heykel koymak yaygın bir uygulamaydı. Bu gelenek Bulgarlarda ve Kumanlarda devam etmiştir. Bu geleneğin en önemli nedeni bazı kadın heykellerine de rastlanıldığı için mezarda yatan ölüleri tasvir etmek olduğu anlaşılmıştır.¹¹ Bu geleneğin Anadolu'ya taşındığını gösteren deliller de tespit edilmiştir.¹² Sevin'in başkanlığında Hakkari'de yapılan çalışmalarda aslında 1071 tarihinden çok önceleri Son Tunç Çağı içinde Türkistan'da benzerleri bulunan elinde kadeh, üstünde çeşitli silah aletleri işlenen heykel çeşitlerine rastlanmıştır.¹³ İlk önce İskitler'de, daha sonraki dönemde ise Türkistan'da Kazakistan ve Kırgızistan'da sayıları binleri bulan balbal türü mezar heykellerinin çoğunluğunda aynı tarzda figürlerin olması Anadolu'daki Türk varlığını çok öncesine götüren önemli birer kanıt durumundadır.¹⁴ Benzer figürlü bu heykeller önemli bir geleneğin ve kültür kodlarının yayıldığı coğrafi genişliği göstermesi açısından da önemlidir. Anlaşıyor ki gelenekçi ve güçlü bir *töre* yapısına sahip Türk kavimleri ve boyları kimliklerini taşlara, mezar geleneklerine de işlemeyi binlerce yıldır sürdürmektedir. Bunun yanında mezarların başına ağaç dikmek, mezar taşına hayat ağacı işlemek eski Türklerden itibaren süren bir gelenektir. Çünkü ağaç eski Türklerde; "ölümün ve yeniden doğuşun simgesiydi."¹⁵ Bu nedenle Roux'un aktardığına göre günümüzde bile bir Yakut Türkü, gömülmek istediği yeri, "*en güzel görünen bir ağacın altı olarak*" seçmiştir.¹⁶ Kültür unsurlarını Türkistan'dan Anadolu'ya taşıyan, getiren Türk toplulukları köklerine ve kültürlerine olan bağlılıklarını da göstermektedir. Kültürün devamlılığı onların tarihi kökleriyle bağını koparmamış; kimliklerini, özlerini unutmalarını engellemiş ve gelecek kuşaklara aktardıkları birtakım ritüel ve geleneklerle varlıklarını somut kanıtlarla belli etmişlerdir.

İlk dönemlerden itibaren özgün bir mezar geleneği olan Türkler'in, mezarlarında ve mezar taşlarında çeşitli damgalara da rastlanmıştır. Pazırık kurganlarında bir erkek mummyası üzerinde ve Uygur dönemindeki duvar resimle-

¹⁰ Oktay Belli, *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2003, s. 35. Belli, bu çalışmasında XIII. yüzyıla kadar balbal yapma geleneğinin varlığını sürdürdüğünü örnekleriyle eserinde vermektedir; s. 35 vd.

¹¹ Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984, s. 165 vd.

¹² Emel Esin tarafından Malatya'da buna örnek heykel tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Emel Esin, "SİN (Bosna-Hersek'de Bogomillere Atfedilen, XIII-XVI. Asırlardan Lahdler İle Anadolu'daki XII-XIV. Yüzyıllardan Müşahhas Tasvirli Türk Mezar Taşları Arasında Bir Mukayese)", *Orientalni Institutu Sarajevu*, Cilt 30, Yıl: 1980, s. 114. Bunun dışında birçok değişik motiflere Anadolu'daki mezar taşlarında rastlanmıştır. Bakınız: Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.

¹³ Veli Sevin, *Hakkâri Taşları II Gizemin Peşinde*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015, s. 34-35.

¹⁴ Veli Sevin, *a.g.e.*, s. 35 vd. Sevin çalışmasında Hakkari'deki mezar araştırmalarında buradaki insanların yarı-göçebe kültürü taşıyan insanlar olduklarına dair kanıtlar tespit etmiştir. Bakınız, Veli Sevin, *a.g.e.*, s. 46.

¹⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yay., İstanbul 1994, s. 232 ve 234.

¹⁶ Jean Paul Roux, *a.g.e.*, s. 232.

rinin birinde bir insan vücudunun üzerinde bazı damgalar tespit edilmiştir.¹⁷ Bu damgalar bir geleneğin devamını ifade ederken, neden bu şekilde mezarlarda ve kaya resimlerinde bulunmaktadır? Bu konu Türk mezar geleneğinin ayrıntılarıyla ortaya çıkarılması kadar Anadolu'ya kadar gelen bir gelenek olması açısından da önemli bir meseledir. Bu konuda yapılan çalışmaların ve buluntuların artması Anadolu'nun tarihinin ve yerleşen toplulukların tespitinin daha iyi aydınlatılmasını da sağlayacaktır.

Damga (Tamga)

Türklerde, biraz önce belirtildiği gibi, çok eskiden beri kullanılan damga vurmak geleneği Türk dünyasının ilk sözlüğü olan Kâşgarlı Mahmûd'un eserinde damga eski şekliyle tamga; Hakanın damgası, sembolü şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸ Bunun dışında damga/tamga bir şeyin üzerine bir nişan, bir im basmaya yarayan araç olarak ve bu araçla basılan nişan, iz anlamlarında kullanılmıştır.¹⁹ Eski Türkçede "tamga, tamka ve damga" şeklinde yazılan bu kelime "el ile yapılan motif" anlamına gelmekteydi.²⁰ Kutadgu Bilig'de ise damga (tamga) mühür olarak tarif edilmiştir.²¹ Damga (tamga) uygulaması incelendiğinde, ırksal bir mensubiyetin, bir medeniyetin, bir dinin mensubiyetini ya da sosyal konumu belirten çeşitli aidiyetlerin bir nişanesi olarak kullanılmıştır.²² Özellikle hayvancılığın yaygın olduğu bir kültür olan Türklerde, damga başkaları tarafından onlara ait olduğu bilinsin diye hayvanlarına (at, inek, deve, koyun) vurulan bir nişandı.²³ Damga (tamga) sözcüğü köken olarak, yanmak ve yakmak anlamında hayvanlara vurulan demiri dağlamaktan gelmiştir.²⁴ Özellikle Türk atları ve sürüleri ait oldukları boyların damgalarını taşımıştır.²⁵ Kültürün devamlılığı neticesinde Anadolu'ya taşınan bu gelenek sonucu Anadolu'nun birçok yerleşim yerinde hayvanlar dışında ev eşyalarında, duvarlarda, kilimlerde ve örtülerde ait oldukları boylara ait damga ve değişik motiflere rastlanmıştır.²⁶ Damgalar sadece Oğuzlarda değil, diğer Türk

¹⁷ Beyhan Karamağaralı, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁸ Mahmûd el-Kâşgarî, *Divânü Lugâti't-Türk*, Çev. Mustafa S. Kaçalin, Kabalcı Yay., İstanbul 2019, s. 436. Yine Kağanların kendilerine ait ibrik ve sofraları mühürleyerek, onlara ait olduklarını (tamgalık) belirten bir geleneğin varlığını görmekteyiz; aynı eser, s. 437.

¹⁹ Tuncer Gülensoy, *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989, s. 11. Gülensoy eserinde Göktürk - Orhun alfabesinin de kökeninin damgalar olduğunu örnekleriyle açıklamaktadır.

²⁰ Yusuf Halaçoğlu, "Damga", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 454-455.

²¹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. R. Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Ankara 1988, s. 86, 135 ve 293.

²² Araz Qurbanov, *Damğalar, rəmzlər... mənim səmələr*, Strateji Araştırmalar Mərkəzi Yay., Bakü 2013, s. 17-22.

²³ Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet*, İmge Kitabevi, İstanbul 2005, s. 40.

²⁴ Orhan Koloğlu, *Tamga Pençe Tuğra İmza*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 10-11.

²⁵ Emel Esin, *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yay., İstanbul 2004, s. 281. Eski Türk yazıtlarından birinde açıkça yıllık atlarına damga vurulduğu yazmaktadır. Bakınız: Tuncer Gülensoy, *a.g.e.*, s. 11.

²⁶ Rıza Yalın, *Anadolu'da Türk Damgaları Uludağ'dan Toroslara*, Bursa Yeni Basımevi, Bursa 1943, s. 14, 17, 22, 33.

boylarında da kullanılmıştır.²⁷ Bu şekilde kadim bir uygulama olan damgaların, hem kullanım alanının hem de kullanan boy ve kavimlerin çokluğu dikkat çekmiştir.

Damgaları, Türk kültürünün kodlarının taşındığı ve korunduğu (Türkleri bu yönüyle diğer milletlerden ve kültürlerden ayıran) önemli bir ayırıcı uygulama ve gelenek olarak görmek mümkündür. Türk tarihinde ilk dönemlerden itibaren damga ve semboller dikkat çekmektedir. Türklerin yaşadıkları ve gittikleri coğrafyalarda bu damgalara rastlanmış ve mülkiyet simgesi ya da ilgili boyun simgesi olmuştur. Damgaların kullanılış amaçları arasındaki diğer önemli nokta Türkler; taşa, kayada ve abidelerde silinmeyecek izler bırakarak yüzyıllar sonraki nesillere bu izleri, nişanlarını aktarmak istemelelidir.²⁸ Göktürlere ait Kül Tigin kitabesindeki damga da bir “Kotuz” (bir boğa cinsi) çizilmiş, aynı Kotuz damgası Oğuz hakamı Baz Kağan’ın oğlunun mezar taşında da yer verilmiş ve yanına Göktürk alfabesiyle de kotuz yazılmıştır.²⁹ Günümüze kadar ulaşan bu örneklerden, damga uygulamasının çok eski bir Türk geleneği olduğu anlaşılmaktadır. Bu kültür unsurunun incelenmesi, araştırılması hem Türk tarihinin hem de Türk kültürünün zenginliklerinin ortaya çıkarılmasında önemli katkılar sunacaktır.

Damgalar (semboller) bir sürekliliğin yaşatılmasıdır; bu süreklilik insanlara ait oldukları toplulukların ortak mirasını ve ortak kaderini hatırlatır. Damgalar, birçok örneğini verdiğimiz gibi Türklerin yaşadıkları coğrafyaların tamamında özellikle de Türkistan, İdil-Ural ve Sibirya Türklerinde tarihin bilindiği devirlerinden itibaren kullanılmıştır.³⁰ Bu durum o topraklara (yurda) kimin oturduğunu ve sahip olduğunu, ayrıca o topraklarda hangi kavim ve milletlerin yaşadığını gösteren delil ve bir tapu senedi olarak damgaların varlığını da göstermektedir.

Günümüze kadar Anadolu’da damga vurma geleneğinin devam ettiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır.³¹ Bu durum bilinçsiz bir işlem değil, kültürel devamlılığın bir yansıması ve geçmişin Türk toplumunun hafızasında yaşadığının göstergesidir. Türk kültürünü tanıma açısından önemli bilgiler içeren damgalar, Aksoy’un ifadesiyle: “... *biyolojik genetik gibi kuşaktan kuşağa aktarıldıkları için bir anlamda Türklerin kültürel DNA’sıdır.*”³²

²⁷ Mustafa Aksoy, “Damga (Tamga) Kavramı Bağlamında, Oğuz Damgaları mı, Türk Damgaları mı?”, Ed. Tufan Gündüz, Mikail Cengiz, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türküyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2015, s. 418-420.

²⁸ Tuncer Gülensoy, *Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989, s. 3.

²⁹ Emel Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalıcı Yay., İstanbul 2006, s. 188. Bu çalışmada çeşitli örnekler verilerek eski Türklerde mezar taşlarında damga ve motiflerin varlığı aktarılmaktadır. Bakınız, s. 216 ve 243.

³⁰ Mustafa Aksoy, “Gümüşhane Kilimlerinde Kullanılan Damgaların Tarihi Kökleri”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2020, s. 176.

³¹ B. Karamağaralı’nın çalışmasında bunun birçok örneğini görmek mümkündür; Beyhan Karamağaralı, “Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, Aralık 1980, s. 5-24.

³² Mustafa Aksoy, “a.g.m.”, s. 177.

Damgalar toplulukların hayvanlarını, eşyalarını, mezarlarını birbirinden ayırırken, aile, soy, milletleşme, dayanışma ve aidiyet gibi değer ve kavramların da toplumlarda gelişmesini sağlamıştır. Bu yönüyle Türk boylarının gelişiminde, kimliklerinin korunmasında önemli bir fonksiyonu da yerine getirmiştir. Ancak hem coğrafi dağılışı ve kültürel etkileşim hem de zamanla boy, soy, oymak, oba, aşiret, cemaat, aile gibi farklı sosyal grupların da kendilerine özgü damgalara sahip olduğu görülmüştür. Böylece, tarihi süreç içerisinde dallanıp budaklanarak genişleyen alt topluluklar ile birlikte damgalar da çeşitlenmiştir.³³ Yapılan çalışmalar da göstermektedir ki mezar taşlarına damga işlemek Türkistan'dan getirilen Türk kültürünün bir özelliğidir.

Bu çalışmada esas amaçlardan biri kadim Türk geleneğinin bir uygulaması olan damga ile ilgili yeni buluntuların paylaşılması ve bu geleneğin devamının Batı Anadolu'da XIII. ve XIV. yüzyıllarda sürdürüldüğünü göstermektir. Diğer amaç ise Oğuzların bir boyu olan Salurların Anadolu'nun batısında da yurt tuttuğunu ve bölgenin Türkleşmesinde rol aldıklarının tespitidir. Kısaca bu çalışmanın konusu Salurların Batı Anadolu'daki varlığı ve Salur damgali mezar taşlarıdır.

Salur Boyunun damgası Yazıcızade Ali'de ve Divânu Lugâti't-Türk'te şu şekilde çizilmiştir:³⁴

Salurlar ve Salur Boyunun Anadolu'da Yayılışı

Salurlar, Divânu Lugâti't-Türk'te Oğuz'un 22 boyundan biri olarak gösterilmiştir.³⁵ Ancak bilindiği gibi Oğuzlar 24 boydur. Oğuz'un altı oğlu vardır ve her birinden dörder tane oğlu olmuştur, bu şekilde Oğuz boyları 24 boy olmuştur. Oğuz'un altı oğlu şunlardır; (Bozoklar) Gün Han, Ay Han, Yıldız Han; (Üçoklar) Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han'dır. Salur boyu Dağhan'dan gelmektedir. Dağ Han, Oğuz'un beşinci oğludur. Salur da onun en büyük oğludur, Salur'un anlamı da "*vardığı her yerde kılıç ve çomak vuran*"dır.³⁶ Aynı gruplandırma Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın eserinde de yapılmıştır ve Salur'un anlamı burada "*kılıçlı*" olarak ifade edilmiştir.³⁷ Salur'un anlamı kaynaklardan

³³ F. Mine Temiz, Servet Özkan, Müge Çiftçürek, "2018 Yılı Bulgularına Göre Kırıkhan ve Hassa Mezartaşlarında Damga, İdeogram ve Simgeler", *TÜRKMES 2019 Tam Metin Bildiriler*, Kayseri 2020, s. 507. Bu çalışmada Hatay İlinin Kırıkhan ve Hassa İlçelerinde 12 mezarlıkta yapılan çalışmalarda Salur boyu dâhil Anadolu'daki Türk kültürünün ilk dönemine ait önemli damga ve motifler tespit edilmiştir.

³⁴ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s. 26; Mahmûd el-Kâşgarî, *a.g.e.*, s. 354.

³⁵ Mahmûd el-Kâşgarî, *a.g.e.*, s. 354. Yazar eserinde Oğuzları Türkmen olarak niteler ve 22 boy olduklarını belirtir. Her boy kendini hayvanlarına vurdıkları bu damgalarla tanıdıklarını belirtir.

³⁶ Tufan Gündüz, *Oğuz Kağan Destanı*, Yeditepe Yay., İstanbul 2021, s. 20, 53, 54 ve 55.

³⁷ Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi Türk'ün Soyağacı*, Çev. Rıza Nur, İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 33.

anlaşıldığına göre bir sıfattır ve “*muharip, savaşçı ve hücumu hazır*” kişidir.³⁸ Salurların adları, Moğol devrine kadar “Salgur” şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.³⁹ Savaşçı bir Türk boyu olduğu anlaşılan Salurlar Türk tarihinde, önemli bir yer edinmiştir.

Türkistan’daki yurtlarından daha sonra İran’a (Şehrızor) taraflarına gelip belli bir süre burada⁴⁰ varlıklarını sürdürdükleri bilinen Salurlar, Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılışından sonra, Salgurlar olarak atabeylik kurmuştur.⁴¹ Devlet yönetme ve idare etme tecrübesinin olduğu anlaşılan Salgurlar, Fars (İran) ülkesinde uzun süre atabeylik olarak bölgenin imarında ve refahında önemli roller oynamıştır.⁴²

Moğol istilası üzerine Mâverâünnehir⁴³, Horasan ve Azerbaycan’da yaşayan Türkmenlerin birçoğu Anadolu’ya gelmiştir. Bu gelen topluluklar arasında Salurlar da bulunmuştur.⁴⁴ Moğol baskısı üzerine Anadolu’ya birçok boyla birlikte Salurların da geldiği yer isimlerinden ve buradaki Salur boyundan olan kişilerin faaliyetlerinden anlaşılmaktadır.

Doğu Anadolu, Gürcistan ve Azerbaycan’da Türklerin mücadelelerini anlatan Dede Korkut destanlarında⁴⁵ Salur boyundan Salur Kazan adlı boy beyi önemli bir yer tutar.⁴⁶ Buradan da anlaşılmaktadır ki Azerbaycan ve Kuzeydoğu Anadolu’nun fethinde Salurlar etkin bir rol oynamıştır.

Anadolu’nun ilk dönem Türk tarihindeki önemli hükümdarlarından olan Kadı Burhaneddin de Salur boyuna mensup bir Türk beyidir.⁴⁷ 1381-1398 yılları arasında Sivas merkez olmak üzere kendi adıyla kurulan beyliği yönetmiştir.⁴⁸

Köprülü, Karamanoğulları’nın Salurların “Karaman” şubesine mensup olduklarını ifade etmiştir⁴⁹. Nitekim Karaman ilinde ve Anadolu’da birçok yer-

³⁸ Köprülü, Salur’un “salmak” fiilinden geldiğini belirtmektedir. M. Fuad Köprülü, “Salur”, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, MEB Yay., İstanbul 1979, s.136.

³⁹ Faruk Sümer, *Oğuzlar Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 332.

⁴⁰ Salur boyuna mensup Karabelliler, İran’ın güney batısında uzun süre etkin olmuşlardır.

⁴¹ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁴² Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 334-335. Salgurların paralarında da Salur damgası vardı. Aynı eser, s. 225 ve M. Fuad Köprülü, “Orta Zaman Türk Devletlerinde Hukukî Sembollerdeki Motifler”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. II, Yıl: 1939, İstanbul, s. 50.

⁴³ Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından verilen isimdir.

⁴⁴ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 162. Salur adı, şahıs ismi olarak Anadolu Selçuklularında bir uc kuvvetinin komutanının adı olarak da geçmektedir. Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Masamarat al-ahbâr*, Neşr. Osman Turan, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1944, s. 71.

⁴⁵ Adnan Binyazar, *Dede Korkut*, YKY Yay., İstanbul 2008, s. 88.

⁴⁶ H. Achmed Schmiede, *Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası*, TDV Yay., Ankara 2000, s. 35.

⁴⁷ Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 52.

⁴⁸ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s. 1. Ayrıca bakınız: Kemal Demirel, *14. Yüzyılda Bir Türk Dehası Kadı Burhaneddin*, Epsilon Yay., İstanbul 2006.

⁴⁹ M. Fuad Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, Haz. Y. Kemal Taştan, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 13-14.

leşim yerinin adı Salur'dur.⁵⁰ Bu şekilde Anadolu'da birçok yere yerleşen ve Anadolu Türk tarihinde Salurların önemli bir rol üstlendiği ve etkili olduğu anlaşılmaktadır. Salurlar beylikler kurmuş ve yönetmiştir. Salurlar, örneklerde ifade edildiği gibi Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde faal bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Batı Anadolu'ya kadar yoğun bir Oğuz-Türkmen yerleşmesi kaynaklardan takip edilebilmektedir. İslam tarihçisi ve coğrafyacısı olan Ebü'l-Fidâ Ali el-Eyyübî (Ö.1331) eserinde Toroslarda ve Denizli (eserde Toğurlu) taraflarında 200.000 çadıra sahip uc Türkmenlerinden bahsetmiştir.⁵¹ Bu durum Toros dağlarında ve Menderes Ovası hattında önemli bir Türkmen nüfusunun varlığını göstermektedir. Bunu az önce belirtilen, Sümer'in çalışmasında Salur adı taşıyan yer isimlerinden haricinde, Salur mensubu Karaman Türkmenlerinin adını taşıyan yer isimlerinde de görmek mümkündür. Karaman adlı yer adları Batı Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Karaman adına yerleşim adı olarak Bursa, Balıkesir, Denizli Acıpayam ve İzmir Ödemiş ilçelerinde rastlanmaktadır.⁵² Baykara yazdığı eserinde Denizli çevresinde Türklerin ilk görüldüğü tarih olarak 1070 tarihini vermiştir.⁵³ Türk beylerinden Tanrıvermiş'in Selçuk'ta varlığı 1070 yıllarına inmektedir ve Çaka'nın da İzmir ve çevresine hâkim olması da 1081 tarihindedir.⁵⁴ Bölgede Türklerin XI. yüzyıldan itibaren varlık göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Türklerin sağlam bir karaktere ve kültüre sahip olduğu; yeni bir coğrafyada azınlık olmalarına rağmen varlıklarını koruyup, Anadolu'yu yurt tutmaları ve zamanla kimliklerini, kültürlerini koruyarak varlıklarını Anadolu'da hâkim duruma getirmelerinden anlaşılmaktadır.

Bu varlığın Batı Anadolu'da somut delillerinden biri bu çalışmanın da konusu olan mezar taşlarıdır. Aydın'a komşu olan Denizli ilinde Salur damgası bulunan mezar taşları tespit edilmiştir. Denizli'nin Çivril ilçesinde Özdemirci ve Çal adlı yerleşim yerlerinin çevresinde damgalı mezar taşları bulunmuştur.⁵⁵ Denizli'nin Tavas ilçesinde de XIII. Yüzyıla ait eski Türk geleneğini yansıtan mezarlar bulunmaktadır.⁵⁶ Başka bir çalışmada ise Denizli'de Oğuz'un 24 boyunun 23'ünün yerleştiği tespit edilmiştir.⁵⁷ Bunlar arasında Salur boyu da

⁵⁰ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 418, 419 ve 427.

⁵¹ Ebü'l-Fidâ Ali el-Eyyübî, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Çev. Ramazan Şeşen, Yedi-tepe Yay., İstanbul 2017, s. 302.

⁵² Hilmi Göktürk, *Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974, s. 167.

⁵³ Tuncer Baykara, *Denizli Tarihi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1969, s. 13.

⁵⁴ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987, s. 44.

⁵⁵ Ümit Şıracı tarafından yapılan bir araştırma yerel basında yer almıştır. Bakınız, <https://www.denizlipost.com/denizlide-salur-boyu-tamgali-balballar.html>, erişim tarihi: 05.12.2021. Ayrıca bakınız: Fidan Uğur Çerikan, "Mezar Taşlarının İzinden "Denizli Çivril Özdemirci (Kasabası) Mahallesi Mezarlığı", 1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı, Aydın 2018, s. 174-183.

⁵⁶ Mustafa Beyazıt, "Ruhu Olan Taşlar: Kale-i Tavas Mezarlığından Örnekler", Ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan, *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Ankara 2020, s. 921-923.

⁵⁷ Turgut Tok, "Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimine Dair Bazı Tespitler", Ed. Tufan Gündüz, Mikail Cengiz, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2015, s. 622-624.

bulunmaktadır. Bu tespitler de Anadolu'nun batı kesiminde Aydın ve Denizli taraflarında XIII. ve XIV. asırlarda Salurlar gibi Oğuz boylarının yoğun bir şekilde yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu yerleşmelerin XII. Yüzyıllardan itibaren başladığı kaynaklardan anlaşılmıştır. Miryokefalon savaşından önce Menderes vadisinde Haçlı ordularının Türkler tarafından sürekli saldırıya uğradığı⁵⁸ ve 1176'da ise Aydın (Tralles), Kuyucak - Başaran Köyü (Antioch) gibi önemli merkezlerin ele geçirilip yağmalandığı görülmüştür.⁵⁹ Boyasin'de ilk izlerine ulaştığımız Aydın beyin liderliğinde Aydınogulları da XIII. Yüzyılın sonlarında bölgeyi yurt tutmaya başlamış ve devletlerini kurmuşlardır.⁶⁰ Bu durum Aydın-Denizli gibi merkezlerin olduğu Menderes Ovasında Türklerin XII. yüzyıldan beri yurt tutmaya başladığını göstermektedir. Tespit ettiğimiz Nazilli'deki Salur damgalı mezar taşları da Türkistan'dan getirdiği toplumsal-kimlik hafızasını yaşatan boy bireylerinin mezar taşlarına damgalarını işleyerek Aydın'ı da yurt tuttuklarının önemli bir delilidir. Bu konuda yapılan çalışmaların ve buluntuların artması aynı zamanda Anadolu'nun tarihinin ve yerleşen toplulukların tespitinin daha iyi aydınlatılmasını da sağlayacaktır.

Aydın Nazilli İlçesinde Bulunan Mezar Taşları

Nazilli ilçesinin merkez mahallelerinden olan Arslanlı Mahallesi mezarlığında (Foto. 1) 2021 yılı başlarında yapılan kaçak define kazısı (Foto. 2) sırasında ortaya çıkarılan iki taş, Nazilli merkez Sümer Parkı içinde yer alan Belediye kontrolündeki alanda koruma altına alınmıştır. Aydın ili Nazilli Belediyesi'nin isteği doğrultusunda⁶¹ yapılan incelemeler sonucunda bu taşların üzerindeki Salur boyu damgası dikkat çekmiştir (Foto. 3-4). Daha önce yakın coğrafya Denizli-Çivril'deki Salur damgalı mezar taşlarından sonra Aydınogulları beyliğinin ilk kurulduğu bu bölgede de Salur damgalı mezar taşlarının ortaya çıkması Anadolu Türk Tarihi ve Sanatı açısından son derece önemlidir. Bu çalışmaların artarak devam etmesi Batı Anadolu yerleşim tarihinin, kültürünün ve sanatının daha iyi bir şekilde ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

Bulunan mezar taşları, şahide türündedir. Muhtemelen yakındaki antik yerleşim yerlerinden sağlanan devşirme mermer malzemeden üretilmiştir. Baş taşı olarak düşünülebilecek "Allah" kelamı yazılı ve üstünde Salur damgasının olduğu şahide; 80x 35 cm. ölçülerinde ve 20 cm. kalınlığındadır. Taşın üst kısmı kenarlardan hafif kırıkta da diğer cepheler büyük oranda düzgündür. Taşın daha düzgün olan geniş ön yüzün üst kısmının ortasına Salur Boyu Damgası, kazıma (sgraffito) tekniğinde yarım yuvarlak profilli olarak 9 cm.,

⁵⁸ Speros Vryonis Jr, *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma Süreci*, Çev. İdem Erman, Kalkedon, İstanbul 2020, s. 163.

⁵⁹ Speros Vryonis Jr, *a.g.e.*, s. 199.

⁶⁰ Enver Konukçu, "Aydın İli'nin gelişiminde Aydın Bey", *Tire Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Mart 2015*, Cilt:2, Tire Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2016, s.109. Aydınogulları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.

⁶¹ Burada özellikle belirtmek gerekir ki Nazilli Belediye Başkanı Kürşat Engin Özcan'ın teşvik ve yakın ilgisi bölgedeki çalışmaların artmasına katkıda bulunmaktadır.

damganın hemen altında aynı teknikte Arapça “Allah” kelamı 12 cm. boyunda kazınmıştır. Taşın alt kısmı ve diğer yüzeyler boş bırakılmıştır. (Foto. 5, 7-8).

Muhtemelen ayak taşı olarak kullanılan diğer şahide 80x33 cm. ölçülerinde ve 20 cm. kalınlığındadır. Baş taşıyla aynı özelliklerde olmasından birlikte devşirildiği anlaşılmaktadır. Bu taşın yan tarafında zivana deliği şeklinde iki oyuk bulunmaktadır. Ön yüzü daha düzgündür. Diğer yüzler hafif kırıktır. Ön yüzün üst kısmında Arapça harflerle “Muhammed” kelamı, yarım yuvarlak profilli ve kazıma tekniğinde 10 cm. boyunda yazılıdır. Altında ve yanlardan ortalayacak şekilde Salur Boyu damgası 12 cm. boyunda aynı teknikte işlenmiştir. Taşın yine alt kısmı ve diğer yüzeyleri boş bırakılmıştır (Foto. 6, 9-10).

Baş taşında Salur damgası üstte iken ayak taşında yazının altındadır. Baş taşında damga ve yazı daha kalın ve büyüktür. Her iki şahide de kime ait olduğu ve tarihle ilgili bilgi yoktur.

Sonuç

Taş; Türklerin dini, kültürel hayatında önemli bir yer tutar. Eski Türklerin inançlarını, estetik zevklerini ve dünya görüşlerini muhtelif figürler halinde kaya üzerlerine, mezar taşlarına aksettirmesi tesadüfi değildir.

Mezar taşlarındaki bilgiler, damgalar insanın yaşadığı ânâ bir iz bırakmak ya da kendinden sonrakilere varlığını, kim olduğunu belirtmek ya da göstermek istediğinin önemli bir örneğidir. Bu yönüyle mezar taşları tarih ilmi açısından önemli bir kaynaktır. Varlığının delili olarak toplumlar tarafından miras bırakılan mezar taşlarının incelenmesi toplulukların yerleşim alanlarının tespit edilmesinin yanında sanat tarihi ve kültür tarihi açısından çeşitli toplumlarının sanat ve kültür anlayışlarının yayılım alanlarını göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Kadim Türk toplulukları da mezar taşına kimliklerini, boylarını simgeleyen damgaları vurarak yayıldıkları, yerleşip yurt tuttıkları toprakları bize bir mühür, bir tarihi belge olarak miras bırakmıştır. Ayrıca damga geleneği bu topraklarda bir milletin varlığını, toprağa (vatana) olan bağlılığını, atalarına olan saygısını ve milli birliğini göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki ayrı gibi gözükse de, aşiret damgaları boyların ayrılığını ayrı milletten olduğunu değil; tarihi süreç içerisinde incelendiğinde Türk milletinin diğer kültürlerden ayırıcı bir özelliğini ortaya koymaktadır. Bu uygulama Türklere özgüdür. Taşından eşyasına, çadırından kilimine kadar boyuna, aşiretine özgü olan bu damgalar (semboller) onların hangi kökten geldiğini göstermektedir. İslamiyet öncesinden başlayıp İslamiyet sonrasında da yaşatılan bu gelenek Türk topluluklarının aynı kökten geldiğini gösteren en önemli delillerden birini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Aydın ili Nazilli ilçesinde bulunan Salur damgası taşıyan mezar taşlarının bulunmasıyla Batı Anadolu’da ve Menderes vadisinde Oğuz Türklerinin Salur boyunun varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Salur boyunun varlığını gösteren boyun simgesini içeren damgalara ve Salur adına; Anadolu’nun birçok yerinde anlatılarında, yer isimlerinde, damga taşıyan mezar taşı, ev eşyası gibi gereçlerde rastlanmıştır. Bu durum Salurların Anado-

lu'nun birçok yerinde yurt tuttuğunu, bunlar arasında Aydın'ın da olduğunu somut delilleriyle göstermektedir. Aynı zamanda Anadolu'nun iskân tarihinin Türkleşme ve İslamlaşma süreçlerinin aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır. Yerelde bir çalışma olarak Türklerin XIV. yüzyıldaki iskân bölgelerinin ve tarihlerinin aydınlatılmasında somut bir kanıt oluşturmuştur.

Moğolların, Anadolu Selçuklularını baskı altına almaya başladığı ve Türkmen isyanlarının (Cimri olayı, Karamanoğullarının Moğollarla Mücadelesi gibi) meydana geldiği süreçte (XIII. Yüzyıl sonlarında) Batı Anadolu'da Türk boylarının yurt tutmaya başladığı görülmektedir. Bulunan mezar taşları, hem Moğol baskısından uzaklaşmak hem de otorite boşluğundan faydalanarak uçlarda yurt tutmak amacıyla Batı Anadolu'ya gelen Salurların yerleştikleri dönem olan XIV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu mezar taşları, Aydın çevresini ilk fetheden boylar arasında Salurların da olduğunu ve Salurların damga, mezar geleneklerini unutmadığını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Kaynakça

- ACUN, Hakkı: *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2010.
- AÇIKGÖZOĞLU, Ahmet Sacit: "Mezar Taşı Çalışmaları", *Türkiye Literatür Dergisi*, Cilt:7, Sayı:14, Yıl: 2009.
- AKIN, Himmet: *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
- AKSOY, Mustafa: "Damga (Tamga) Kavramı Bağlamında, Oğuz Damgaları mı, Türk Damgaları mı?", Ed. Gündüz, Tufan, Cengiz, Mikail: *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası *Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2015.
- AKSOY, Mustafa: "Gümüşhane Kilimlerinde Kullanılan Damgaların Tarihi Kökleri", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2020.
- AYVAZOĞLU, Beşir: "Mezar Taşları: Eşsiz Bilgi Kaynakları", *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, Haz. Süleyman Berk, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul 2006.
- ESTERABADİ, Aziz B. Erdeşir-i: *Bezme u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- BAYKARA, Tuncer: *Denizli Tarihi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1969.
- BAYKARA, Tuncer: *Türk Kültürü*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.
- Belli, Oktay: *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2003.
- BEYAZIT, Mustafa: "Ruhu Olan Taşlar: Kale-i Tavas Mezarlığından Örnekler", Ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan, *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Ankara 2020.
- BİNYAZAR, Adnan: *Dede Korkut*, YKY Yay., İstanbul 2008.
- BOZKURT, Nebi: "Mezarlık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, Ankara 2004.
- ÇERİKAN, Fidan Uğur: "Mezar Taşlarının İzinden "Denizli Çivril Özdemirci (Kasabası) Mahallesi Mezarlığı", *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Aydın 2018.
- ÇORUHLU, Yaşar: *Eski Türklerin Kutsal Mezarları: Kurganlar*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016.
- DEMİREL, Kemal: *14. Yüzyılda Bir Türk Dehası Kadı Burhaneddin*, Epsilon Yay., İstanbul 2006.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer: *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet*, İmge Kitabevi, İstanbul 2005.
- EBU'L-GAZİ BAHADIR HAN: *Türk Şeceresi Türk'ün Soyağacı*, Çev. Rıza Nur, İlg Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- EBÜ'L-FİDÂ Ali el-Eyyübi: *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.
- ESİN, Emel: "SİN (Bosna-Hersek'de Bogomillere Atfedilen, XIII-XVI. Asırlardan Lahdler İle Anadolu'daki XII-XIV. Yüzyıllardan Müşahhas Tasvirli Türk Mezar Taşları Arasında Bir Mukayese)", *Orijentalni Institutu Sarajevu*, Cilt 30, Yıl: 1980.
- ESİN, Emel: *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, Kabalcı Yay., İstanbul 2006.
- ESİN, Emel: *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yay., İstanbul 2004.
- GÖKTÜRK, Hilmi: *Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974.

- GÜLENSOY, Tuncer: *Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989.
- GÜNDÜZ, Tufan: *Oğuz Kağan Destanı*, Yeditepe Yay., İstanbul 2021.
- HALAÇOĞLU, Yusuf: "Damga", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8.
- KARAMAĞARALI, Beyhan: "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri*, Mezarlıklar Vakfı, İstanbul 1998.
- KARAMAĞARALI, Beyhan: "Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, Aralık 1980.
- KARAMAĞARALI, Beyhan: *Ahlat Mezar Taşları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- KAYALI, Mihrican: *Mezar Taşları Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- KERİMÜDDİN Mahmud-i Aksarayî: *Masamarat al-ahbâr*, Neşr. Osman Turan, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1944.
- KOLOĞLU, Orhan: *Tamga Peñçe Tuğra İmza*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013.
- KONUKÇU, Enver: "Aydın İli'nin gelişiminde Aydın Bey", Ed. M. Akif Erdoğan & Şule Pfeiffer, *Tire Araştırmaları Sempozyumu 12-13 Mart 2015*, Cilt: 2, Tire Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2016.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad: "Orta Zaman Türk Devletlerinde Hukuki Sembollerdeki Motifler", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. II, Yıl: 1939, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad: "Salur", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, MEB Yay., İstanbul 1979.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad: *Tarih Araştırmaları I*, Haz. Y. Kemal Taştan, Akçağ Yay., Ankara 2006.
- KURAT, Akdes Nimet: *Çaka Bey*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987.
- Mahmūd el-Kāşğari: *Divānu Lugāti't-Türk*, Çev. Mustafa S. Kaçalın, Kabalcı Yay., İstanbul 2019.
- ÖGEL, Bahaeddin: *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984.
- ÖZKURT, Kemal, Tüfekçioğlu, Abdülhamit: "Türk-İslam Sanatında Kitabeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, 2009.
- QURBANOV, Araz: *Damğalar, rəmzlər... mənimsəmələr*, Strateji Araştırmalar Mərkəzi Yay., Bakı 2013.
- ROUX, Jean Paul: *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yay., İstanbul 1994.
- SCHMIEDE, H. Achmed: *Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası*, TDV Yay., Ankara 2000.
- SEVİN, Veli: *Hakkâri Taşları II Gizemin Peşinde*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2015.
- SİLİ, Timur: "Taşların Dili", *Biliş Dergisi*, Yıl: 1996, Yaz, s. 220-227.
- SÜMER, Faruk: *Oğuzlar Tarihleri*, Boy Teşkilatı, Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- TEMİZ, F. Mine, Özkan, Servet, Çiftçiyürek, Müge: "2018 Yılı Bulgularına Göre Kırkhan Ve Hassa Mezartaşlarında Damga, İdeogram ve Simgeler", *TÜRKMES 2019 Tam Metin Bildiriler*, Kayseri 2020.
- TOK, Turgut: "Denizli ve Yöresinde Oğuz Yerleşimine Dair Bazı Tespitler", Ed. Tufan Gündüz, Mikail Cengiz, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri Ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2015.
- ÜMİT, Şirac: <https://www.denizlipost.com/denizlide-salur-boyu-tamgali-balballar.html>, erişim tarihi: 05.12.2021.
- VRONİS Jr, Speros: *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 11. Yüzyıldan Başlayarak 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma Süreci*, Çev. İdem Erman, Kalkedon, İstanbul 2020.
- YALGIN, Rıza: *Anadolu'da Türk Damgaları Uludağ'dan Toroslara*, Bursa Yeni Basımevi, Bursa 1943.
- YAZICIZADE Ali: *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- HACİB, YUSUF HAS: *Kutadgu Bilig*, Çev. R. Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Ankara 1988.
- YÜCEL, Yaşar: *Kadı Burhaneddin*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

Foto 1: Arslanlı Mahallesi Mezarlığı (Türkiye, Aydın, Nazilli) Hava Fotoğrafı

Foto 2: Arslanlı Mezarlığı Kaçak Define Kazısında açılan ve taşların çıkarıldığı mezar

Foto 3: Nazilli Sümer Parkı Taşların bulunduğu bölüm

Foto 4: Salur Damgalı ve Allah ve Muhammed Yazılı Mezar Taşları

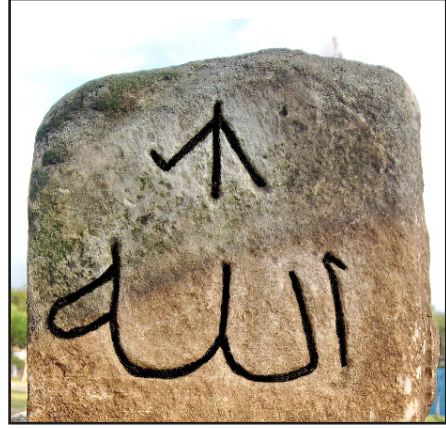

Foto 5: Allah Yazılı ve Salur Damgalı Muhtemelen Baş Taşı

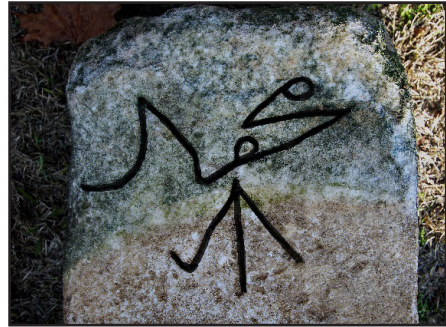

Foto 6: Muhammed Yazılı ve Salur Damgalı Muhtemelen Ayak Taşı

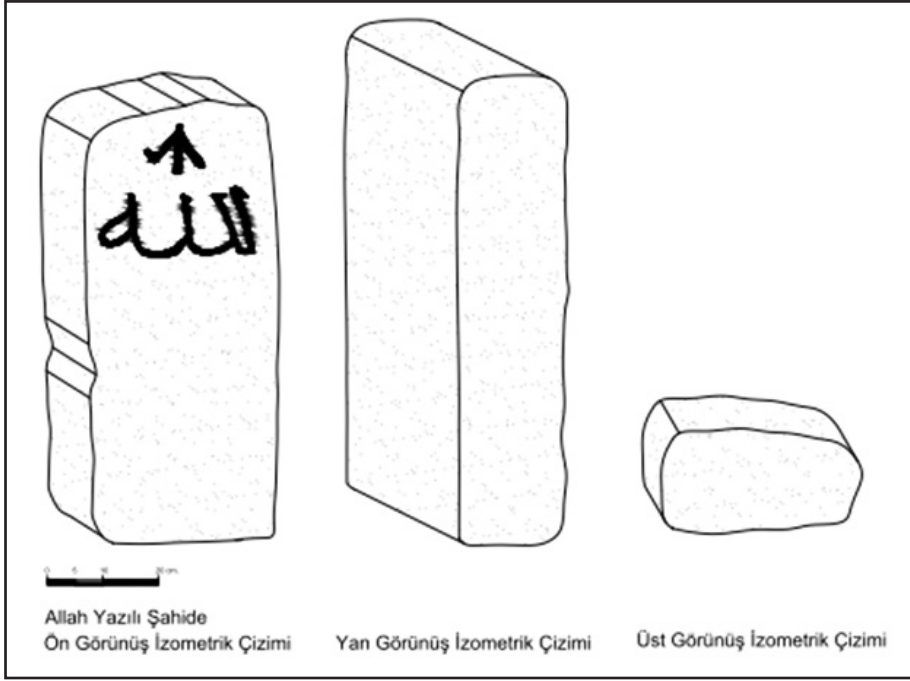

Foto 7: Allah yazılı ve Salur Damgali Muhtemelen Baş Taşının İzometrik Çizimi

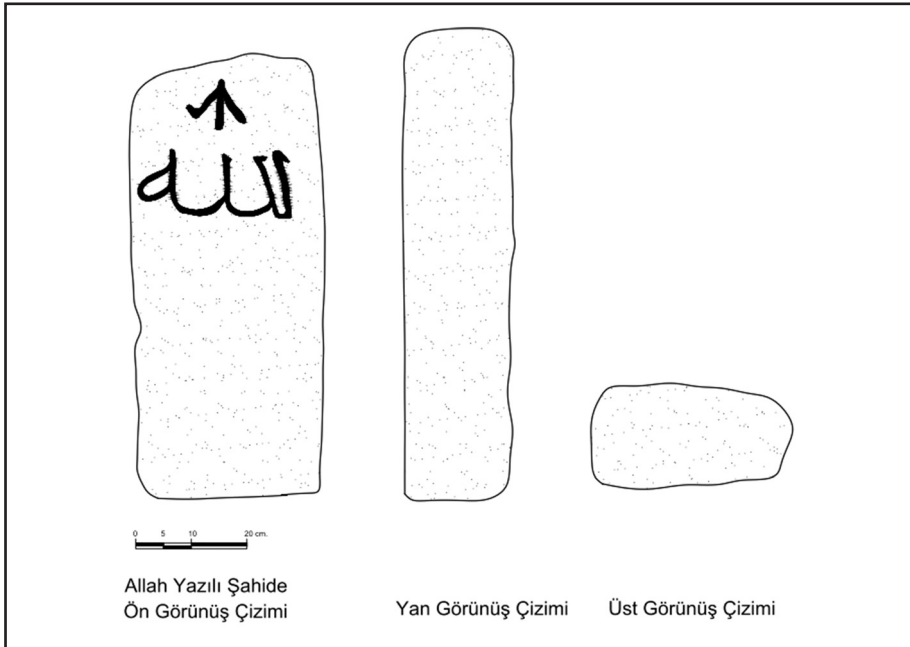

Foto 8: Allah yazılı ve Salur Damgali Muhtemelen Baş Taşının Görünüş Çizimi

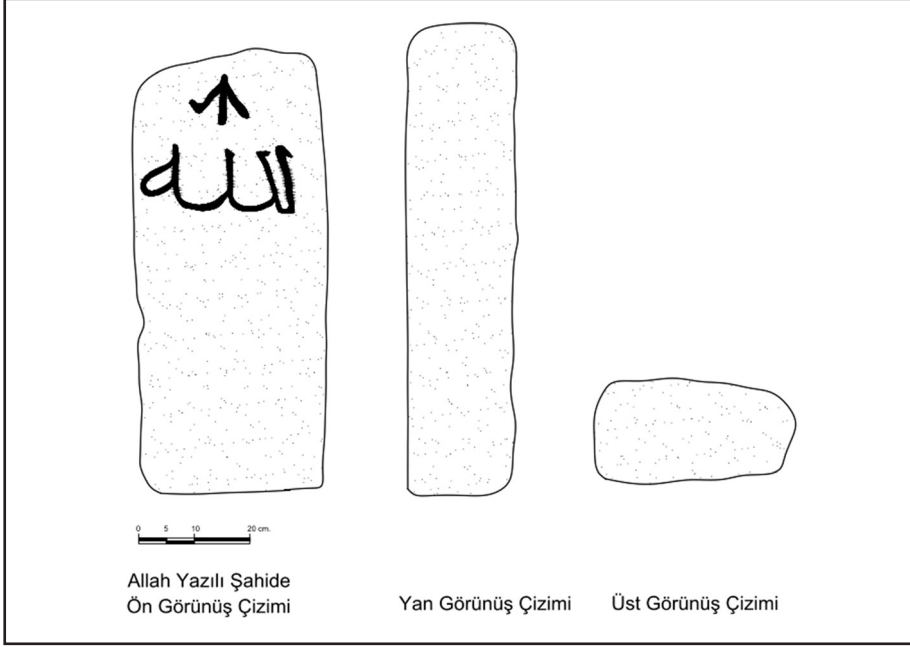

Foto 9: Muhammed Yazılı ve Salur Damgalı Muhtemelen Ayak Taşının İzometrik Çizimi

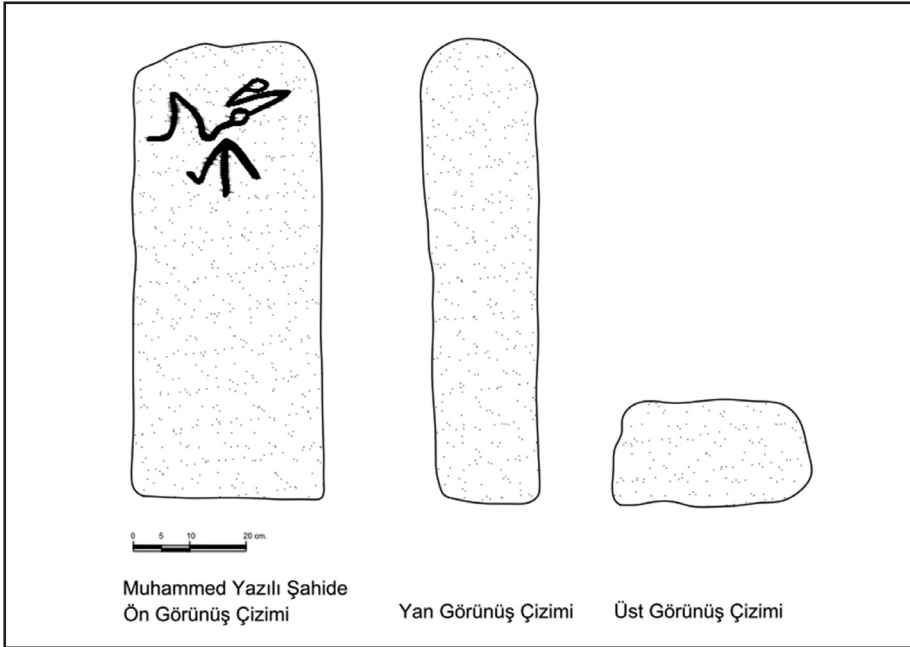

Foto 10: Muhammed Yazılı ve Salur Damgalı Muhtemelen Ayak Taşının Görünüş Çizimi

Extended Abstract

Salur Stamped Tombstones In Aydın Nazilli

Death is one of the most important moments in human life. According to the beliefs of human societies, the value given to death, such as changing dimensions, disappearing, disguising itself, or the expectation from death varies according to time, place and culture. The tradition of burial of the dead and the customs related to death are in the same way. Death and burial traditions are very important in the ancient culture of the Turks.

There is no doubt that one of the important cultural features of the Turkish nation is the tombs and inscribed tombstones that enable communication with those left behind and flight from this world in connection with the ancestral culture. The tombstones, which the Turkish culture left its genetic codes as a stamp wherever they went, are important cultural elements that ensure the carrier and continuity of the national memory for future generations.

In this study, two tombstones bearing the stamp of the Salur tribe, located in the Nazilli district of Aydın province, will be introduced to the scientific community. These tombstones, which were unearthed from the Arslanlı Cemetery in Nazilli district, will be scientifically introduced for the first time with this study. The tombstone is valuable for Anatolian Turkish history and art, as it not only gives information about the identity of the deceased, but also reflects cultural characteristics. These stones are historical documents because of the information they carry on them, such as stamps and writing. By determining who they belong to and what period they belong to, these tombstones will contribute to illuminating the history of the region where they are located.

It is possible to see stamps as an important distinctive practice and tradition in which the codes of Turkish culture are carried and preserved. Stamps and symbols have attracted attention since the first periods in Turkish history. These stamps were found in the geographies where the Turkish tribes lived and went and became the property symbol or the related neck symbol. The tombstone with the stamp of Salur in Nazilli, which we have identified, is an important proof that the tribe members who brought the social-identity memory from Central Asia have made their homes in Aydın by engraving their stamps on their tombstones.

Two stones unearthed during the illegal treasure excavation in the Arslanlı Cemetery one of the central neighborhoods of Nazilli district, in early 2021, were taken under protection in the area under the control of the Municipality, located in the center of Nazilli Sümer Park. As a result of the examinations made at the request of the municipality, the Salur tribe stamps on these stones attracted attention. After the tombstones with the stamp of Salur in the nearby geography Denizli-Çivril, the emergence of tombstones with the stamp of Salur in this region, where the Aydınogulları principality was first established, is extremely important in terms of Anatolian Turkish History and Art.

Gravestones are of the type of inscribed tombstones. It is probably spolia marble from nearby ancient settlements. On the tombstone with the word “Allah”, which can be considered as a headstone, and the stamp of Salur; 80x35 cm. measures and is 20 cm thick. Although the upper part of the stone is slightly broken from the edges, the other facades are mostly smooth. The Salur tribe Stamp was engraved in the middle of the upper part of the smoother, wider front side of the stone with a half-round profile in the engraving (sgraffito) technique, 9 cm, and the Arabic word “Allah” was engraved with the same technique, 12 cm in length, just below the stamp. The bottom of the stone and other surfaces are left blank. (Photo 5, 7-8). The other tombstone measures 80x33 cm and is 20 cm thick. It is understood that it was collected together with the same features as the previous stone. On the side of this stone, there are two grooves in the form of a mortise hole. The front is smoother. Other faces are slightly broken. On the upper part of the obverse, the word “Muhammad” in Arabic letters is inscribed with a half-round profile and a length of 10 cm in scraping technique. The Salur tribe stamp, centered at the bottom and from the sides, is embroidered in the same technique at a length of 12 cm. The lower part and other surfaces of the stone were left blank (Photo 6, 9-10). There is no information about who they belong to and the date of both tombstones.

In this study, the existence of the Salur tribe of Oghuz Turks in Western Anatolia and the Menderes valley of the tombstone bearing the Salur stamp in the Nazilli district of Aydın province was tried to be determined. Stamps containing the neck symbol showing the existence of the Salur tribe and in the name of Salur; It has been found in narratives, place names, stamp bearing tombstones and household items in many parts of Anatolia.

The tombstones found are dated to the 13th and 14th centuries. These tombstones are also important in that they show that the Salurs were among the tribes that first conquered Aydın and that the Salurs did not forget their stamp and burial traditions.